

MODELI FINANCIRANJA KOPRIVNIČKOG TJEDNIKA DEMOKRAT (1919.-1920.)

FINANCING MODELS OF THE KOPRIVNICA WEEKLY MAGAZINE DEMOKRAT (DEMOCRAT) (1919 -1920)

Marko GREGUR

Poslijediplomski studij

Sveučilište Sjever

Žarka Dolinara 10

Koprivnica

gregur.marko@gmail.com

Primljeno / Received: 17. 9. 2020.

Prihvaćeno / Accepted: 1. 12. 2020.

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK / UDC:

070.3(497.525.1Koprivnica)“1919/1920”(091)

[070:005.2] (497.525.1Koprivnica)“1919/1920”

SAŽETAK

Pokretanje i izdavanje koprivničkog tjednika Demokrat 1919. godine od velikog je značaja za grad i označava prekretnicu u viđenju funkcioniranja novina. Naime, iako je s osnivanjem Novosti već 1907. godine došlo do pojave novina koje su bile informativnog karaktera, a ne glasila pojedinih političkih opcija, u Koprivnici se to događa tek 1919. kad lokalna organizacija Saveza hrvatskih obrtnika pokrene Demokrat. Budući da je riječ o gradu koju u to doba broji tek nešto više od 8 tisuća stanovnika i da ima velik broj nepismenih, kao i činjenica da je riječ o još uvijek ruralnoj sredini, te da iza novina ne stoji politička stranka, pitanje financiranja lista ključno je za njegov opstanak. Rad će se baviti modelima financiranja tjednika i načinima kojima je nakladnik pokušavao postići veću financijsku stabilnost lista.

Ključne riječi: *Demokrat*, financiranje, Koprivnica, novine, pretplata

Keywords: *Demokrat*, financing, Koprivnica, newspaper, subscription

UVOD

Tijekom 19. i početkom 20. stoljeća dolazi do značajnijeg razvoja hrvatskog novinstva za što je uz političke pretpostavke zaslužan niz čimbenika kao što su razvoj školstva i smanjivanje broja nepismenih osoba, ali jednako tako i razvoj tiskarskih tehnologija i prometne infrastrukture što je omogućilo bržu distribuciju.

Povijest koprivničkog novinarstva također počinje krajem 19. stoljeća, a razvija se u uvjetima male i još uvijek pretežno ruralne sredine, visoke stope nepismenosti te velikog broja siromašnog, seljačkog stanovništva. Zbog toga je izdavanje novina bilo financijski teško održivo i obilježeno je listovima koji su pokretani i financirani od strane političkih stranaka, kao što su pravaška *Podravska hrvatska straža* i *Podravac*, koji je izdavao Odbor narodnog vijeća za Koprivnicu tijekom 1918. i 1919. godine, a koji je bio glasilo za Podravinu, Međimurje i Prekomurje, odnosno širi prostor.

Stoga pojava *Demokrata*, kao lista koji izdaje obrtnička organizacija, u teškim gospodarskim i političkim vremenima, neposredno po završetku Prvog svjetskog rata, u uvjetima poskupljenja papira i radne snage, nije tek novi pokušaj izdavanja lista u još uvijek maloj sredini od jedva 8 000 stanovnika već i nova faza u razvoju koprivničkog novinstva, potcrtana stavovima uredništva u prvom broju – da će biti demokratski list, otvoren prema svima.

Politika će ipak unatoč svemu igrati veliku ulogu u pozicioniranju lista, kao i u samom sadržaju, prvenstveno gledano kroz prizmu odnosa s HPSS-om i Demokratskom strankom, dvaju izbora i starokatoličkog pokreta koji će uvelike obilježiti list i proširiti područje njegova utjecaja.

1. RAZVOJ NOVINSTVA U KOPRIVNICI

Prva koprivnička tiskara bila je ona Tita Kostinčera, otvorena 1885. godine, iste godine kad je rođen Vinko Vošicki, čovjek koji će najsnažnije obilježiti koprivničko nakladništvo 20. stoljeća, ali moralo je proći još dosta vremena prije nego što su objavljene prve koprivničke novine. Tu je Koprivnica zaostajala u odnosu na obližnje gradove kao što su Varaždin, Bjelovar, ali i nekim drugim, danas znatno manjim i zaostalijim mjestima. Tako je u Varaždinu već od 1848. na njemačkom jeziku izlazio list *Der Lucifer*, a 1862. godine Dragutin Antolek pokrenuo je humoristični list *Podravski jež*. Prve lokalne novine u Čakovcu, *Međimurje*, pokrenute su 1884. godine. Nadalje, u Virovitici je 1896. godine pokrenut list *Virovitičan*, a tri godine ranije, 1893., u obližnjem mjestu Virje počinja izlaziti list *Podravac* (Krčmar 1981: 46).

Prve koprivničke novine pokrenute su 1896. godine u tiskari Tita Kostinčera. Zvale su se *Koprivnički glasnik*, a izlazile su u tjednom ritmu, od ljeta te godine do početka ljeta iduće, 1897. godine.¹ Godine 1910. u gradu počinju izlaziti novine *Podravska hrvatska straža* (Feletar 1978: 12). One se tiskaju u tiskari Milana Neugebauera, a od 1914., tiskati će ih Vošicki. Akademik Feletar navodi da su »prije prvoga svjetskog rata uz ime dr. Šuberta vezana [su] dva (neuspjela) pokušaja izdavanja lokalnih novina, koje su izašle u svega nekoliko brojeva (*Koprivnički glasnik* 1912. te *Napred* 1914. – ovaj potonji pod uredništvom zidarskog obrtnika Valka Igrića« (Feletar 1973: 199).

Prije *Demokrata* počinju još izlaziti novine *Podravac: glasilo za Podravinu, hrvatsko Međimurje i Prekomurje* koje je izdavao Odbor narodnog vijeća za Koprivnicu 1918. i 1919. godine. Urednik ovih novina bio je Luka Golub, a tiskale su se u tiskari Vinka Vošickog (Anić 2011: 273).

S druge strane, situacija je u obližnjim i veličinom sličnim gradovima s kojima se Koprivnica redovito uspoređuje, ranije spomenutim Varaždinom i Bjelovarom, bila bolja, ili drugim riječima, novine tamo imaju dužu i bogatiju tradiciju.

Uz spomenute listove *Der Lucifer* i *Podravski jež*, u povijesti varaždinskog novinstva nalaze se *Pučki prijatelj* koji počinje izlaziti 1867. godine (izlazi jedanaest godina, a izdavač mu je Narodna stranka), *Prijatelj puka* pokrenut 1880. godine (prestaje izlaziti nakon samo tri broja, zbog oštre kritike mađarona), tjednik *Varaždinski glasnik*, koji počinje izlaziti 1885., a pod nazivom *Hrvatska straža* izlazi do 1900., kao list koji podupire mađaronsku politiku. Iste godine kad se taj list gasi pokrenut je *Varaždinski viestnik*, istoga političkog usmjerenja. Kao nestranačko glasilo, nakon pobjede Koalicije, u srpnju 1906. izlaziti počinje *Varaždinac* (prestaje izlaziti nakon manje od godinu dana, u svibnju 1907.), a potom se pokreće list *Naše pravice* (izlazio je od 1904. do Prvoga svjetskog rata; od 1908. glasilo je Koalicije, a potom Hrvatske ujedinjene samostalne stranke) i *Hrvatske pravice* (tjednik Starčevićeve stranke prava, izlazio je od 1907. do 1911.).

U županijskom sjedištu Bjelovaru krajem 19. i početkom 20. stoljeća novine i časopisi postali su pak »temelj tzv. informacijske kulture i političke pismenosti, demokratizacije, ali i vodeća društvena snaga u gradu« (Renić i Gatalica 2016: 40). Prve bjelovarske novine počinju izlaziti 1882. godine, tri godine prije nego što je Kostinčer otvorio svoju tiskaru, što akademik Feletar smatra rođendanom koprivničkog izdavaštva (Feletar 1978: 5) i četrnaest godina ranije nego što u Koprivnici počnu izlaziti prve novine. Riječ je o polumjesečniku *Das Jüdische Centralblatt: zugleich Archiv für die Geschichte der Juden in Kgr. Kroatien*, koji je, kao što je već iz samog naziva vidljivo, u prvom redu namijenjen židovskom stanovništvu, a tekstovi su bili na njemačkom, hebrejskom, hebrejsko-španjolskom, ali i na hrvatskom jeziku. U njemu se pojavljuju suradnici iz čitave Europe: Beča, Amsterdama, Berlina, Dresdena, Parme, Sarajeva, Zagreba, Osijeka... Dvije godine kasnije, 1884. pokrenut je novi polumjesečnik, *Tumač: list za učitelje u srednjih i pučkih školah*, koji je izdavao Gustav Fleischer, a tiskao Fleischmann. Kao i tolike druge novine i časopisi, bio je kratkog vijeka, ugasivši se u prosincu iste godine.²

Godine 1890. pokrenut je jedan od dva tjednika koji su najdulje izlazili i imali najveći utjecaj, *Tjednik bjelovarsko-križevački: list za pouku, gospodarstvo, društveni i javni život*, a urednik i tiskar bio mu

¹ Godinu dana kasnije, 1898., u obližnjem Virju izlazile su novine *Podravski glasnik* koje su u mikroobliku* sačuvane u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici.

² U NSK se nalazi devet brojeva koji su objavljeni u razdoblju od 1. kolovoza do 1. prosinca 1884.

je Adolf Kolesar. Novine su izlazile na hrvatskom jeziku, od 1890. do 1919. godine, i prve su informativne, pokrajinske novine Bjelovarsko-križevačke županije. Nakon 1919. godine novine nastavljaju izlaziti pod nazivom *Demokratski glas. Tjednik* je donosio širok spektar tema. Imao je namjeru djelovati djelovati prosvjetiteljski, pomoći seljacima da usvoje nove metode uzgoja usjeva i stoke, donositi vijesti iz obrta, trgovine, školstva, zdravstva i sl., ali jednako tako i donositi svakodnevne korisne informacije poput popisa sajмова, voznih redova te književnih priloga, što će se kasnije nalaziti i u pučkim kalendarima. Zahvaljujući promicanju književnika s bjelovarskog područja list je začetnik novinarstva, ali na jedan značajan način i književnosti. *Tjednik* je izlazio trideset godina, a nakon Prvog svjetskog rata promijenio je naziv u *Demokratski Glas* i postao politički list, glasilo Demokratske stranke (Renić i Gatalica 2016: 166-172).

U sljedeće četiri godine u Bjelovaru je pokrenuto isto toliko listova: *Cendravac* (1891), Čitaonica bjelovarska (1892), *Pedagogijski glasnik* (1892) i *Učiteljski glasnik* (1894). Za list *Cendravac: pokladni list* nema podataka o uredniku ni tiskaru, kako ni o učestalosti izlaženja, ali bio je, kao što mu i samo ime govori, prigodni list pa je vjerojatno izlazio samo o pokladama. Identična je stvar i s listom Čitaonica bjelovarska: list za plesnu zabavu u kostimu i druge šale, dok se za *Pedagogijski glasnik: list za učiteljstvo i prijatelje školstva* navodi da je bio mjesečnik kojem je tiskar i nakladnik bio Adolf Kolesar, ali je od travnja do prosinca 1892. objavljeno 12 brojeva, tako da je ipak izlazio malo češće. Nešto kasnije, 1900. pokrenut je novi, *Pokladni streljački šaljivi list: za lijepu gospodju, gospodjice i finu gospodu*, čiji je izdavač (kao i *Cendravca*) bilo Streljačko društvo.

Nadalje, 1901. pokrenute su kao polumjesečnik dnevno-političke novine *Budi svoj*, nazvane prema Šenoinoj pjesmi. List je često bio na udaru cenzure i prestao je izlaziti nakon dvanaestog broja. Njegov vlasnik, odvjetnik i političar Milan Roje smatra se prvim bjelovarskim novinarom. Tri godine nakon tog lista pokrenut je tjednik *Bjelovarski vijesnik: list za gospodarstvo, pouku, zabavu, obrt i trgovinu*, koji je uređivao i tiskao Lavoslav Weiss, a 1906. pokrenute su novine *Nezavisnost: bjelovarsko-križevački vijesnik*, koje su izlazile od 1. prosinca 1906. do 29. lipnja 1935. Njima je od broja 15. u drugoj godini izlaženja također izdavačem postao Weiss (i nakon kratkog prekida opet to bio do broja 6, god. 13. (1919.)). Konačno, 1909. godine pokrenut je *Seljak: nedeljni politički list*, koji je izlazio nekoliko godina (Renić i Gatalica 2016: 172-183).

Zaključno, spomenimo još mjesečnik *Vesna* koje je 1. siječnja 1912. godine pokrenuo i za uredništvo odgovarao Weiss. Riječ je naime o mjesečnom časopisu za književnost, a sačuvana su svega dva broja. Prvi je imao 32, a drugi 48 stranica. Lavoslav Weiss bio je tiskar, urednik i nakladnik (Renić i Gatalica 2016: 184-185), što je u Hrvatskoj još uvijek uobičajeno za razliku od nekih drugih, razvijenijih zemalja, gdje su te funkcije razdvojile već u 16. stoljeću (Stipčević 2006: 422). Bio je to književni časopis koji je uz književne priloge objavljivao i stručne tekstove, a kako ističu Renić i Gatalica, časopis se isticao grafičkim oblikovanjem koji karakteriziraju vinjeta i secesijski crteži. *Vesna* je uglavnom objavljivala prijevodnu književnost, autore poput Tolstoja, Strindberga, Jana Nerude, ali i pjesme domaćih autora. »Prvi je to bjelovarski časopis koji objavljuje i opsežnije književne kritike (npr. kritički osvrt o radu Josipa Kozarca i A. Strindberga). Domaći autori objavljivali su pod pseudonimima: Lulu, Slavjanski, Slavko. [...] L. Weiss često se obraćao čitateljima u rubrici *Bilješke*. Tu saznajemo da je prvi broj rasprodan u rekordnom roku i da se javila potreba za ponovljenim izdanjem. Urednik poziva srednjoškolarce da pišu za *Vesnu* te ističe kako su svi dotadašnji srednjoškolski listovi vjerski ili ideološki orijentirani, a on želi objavljivati književne i znanstvene tekstove koji će biti kritični i nezavisni« (Renić i Gatalica 2016: 184-185).

No, iako kritičnih novina nigdje nije nedostajalo, pa tako ni u Koprivnici, nezavisnih je, kao što smo vidjeli, bilo malo ili nimalo. Dapače, koprivničko je novinarstvo u razdoblju do početka Prvog svjetskog rata bilo poznato kao živahno. O tome se piše i u uvodniku koprivničkih novina *Domaće ognjište*: »Političkim, društvenim i gospodarskim prilikama našega grada bavilo se je već više tjednika, koji su, pod uredništvom predstavnika najraznijih staleža i temperamenata, izlazili dulje ili kraće vrijeme. U

vrijeme tik pred svjetski rat žurnalistika je našega grada svojom neobuzdanom temperamentnošću stekla naročit glas tako, da su to tadašnje velike zagrebačke novine registrirale kao – kuriozitet.«³

2. DEMOKRAT – NOVA FAZA KOPRIVNIČKOG NOVINSTVA

Povijest koprivničkog novinarstva prije početka 20. stoljeća kad su počele izlaziti novine *Podravska hrvatska straža* i *Podravac*, nije bila bogata i može se reći da je razvoj novinstva išao sporije, odnosno počinjao kasnije, nego u drugim obližnjim gradovima kao što su Varaždin ili Bjelovar, odnosno selo Virje.

Dana 16. veljače 1919. počeo je izlaziti tjednik *Demokrat*⁴. Novine su izlazile nedjeljom, na četiri stranice (osim u slučajevima kad su imale *prilog Demokratu*, tad ih je uglavnom bilo šest pa čak i osam). Urednik je bio Mihovil Tomac, a sjedište uredništva bilo je u kući gospodina Kratisa⁵, kao i Hrvatska zanatska zadruga.⁶ Naklada novina je, prema onome što je u privatnom pismu pisao Tomac bila 1 000 primjeraka⁷, odnosno 1 200 primjeraka, kao što je objavljeno u samom listu u svibnju 1920.⁸ Ove brojke treba uzimati s oprezom. Prema tome ispada da je broj kupaca 1920. godine rastao, a s druge strane u istom pismu u kojemu spominje nakladu, Tomac kaže da su isključili 165 pretplatnika jer nisu podmirili prvo tromjesečje. I prema nakladama drugih novina, distribuiranih na širem području, ove se brojke čine visokima.

Demokrat je uz to, za razliku od dva prijespomenuta lista koji su bili bili stranački, bio »Glasilo mjestne organizacije saveza hrvatskih obrtnika [za] pouku, obrt, gospodarstvo i javni život«,⁹ zbog čega su imali veću slobodu i mogućnost kreiranja lista koji će pisati objektivno.

U uvodniku prvog broja, koji je potpisalo uredništvo, piše: »U našem gradu Koprivnici, pokušalo se je već češće od raznih strana izdavati jedno stalno lokalno glasilo. Izlazila je *Podravska Straža* (najdu-lje) *Napred* i pred kratko vrijeme *Podravac* – sva ova glasila nisu bila dugog vijeka. Već nakon izdanja nekolicine brojeva prestala su ta glasila izlaziti. Komu, da se pripíše ta krivnja? – zar gradjanstvu, ili pučanstvu ovdješnje okolice što nisu bili voljni sa stalnom pretplatom podpirati ta, gore navedena glasila? Javno mnijenje pripisuje krivnju izdavačima u uredništvu tih glasila. Na žalost pisalo se je mnogo svega i svašta – ali ništa poučnoga i stvarnoga (bez časnih iznimaka) – čitavi stupci tih glasila bili su manje više svi osobne naravi, medjusobnog napadanja, sumnjičenja, ne štedeći svog političkog protivnika, te izvrgavajući javno ruglu pače i njegov obiteljski život. Naravno da je to neprestano osobno, polemičko, novinsko klanje, konačno i nepristranima pretplatnicima dozlogrdilo, te oni list prestadoše [,] držati i list je morao prestati izlaziti.«¹⁰

U *Demokratu* su se nadali da će izbjegavanjem žutula i neutemeljenih napada uspjeti izdržati duže vrijeme, a zapravo se najvjerojatnije radilo o tome da su bili svjesni da ih održati može samo šire čitateljstvo, svakako šire od pripadnika bilo koje političke stranke, što je bilo iskustvo koje su mogli steći na primjerima prijašnjih novina. U uvodniku su dalje naveli: »List će imati zadaću da se u našem gradu, znatno poboljšaju naše društvene prilike, te ćemo nastojati da se medjusobno bolje upoznamo i zbližimo, da ćemo svi bez razlike stranaka sačinjavati jednu veliku narodnu zajednicu. [...] List će biti vjeran svojoj demokratskoj zada[ć]i i pisati će posve u demokratskom duhu, te će što moguće opširnije oba-

³ *Domaće ognjište*, broj 1, god. I, 20. studenoga 1926. Arhiv Muzeja grada Koprivnice.

⁴ *Demokrat*, broj 1, god. I, 16. veljače 1919. Arhiv Muzeja grada Koprivnice.

⁵ *Demokrat*, broj 33, god. I, 28. rujna 1919. 3. Arhiv Muzeja grada Koprivnice.

⁶ *Demokrat*, broj 34, god. I, 5. listopada 1919. 3. Arhiv Muzeja grada Koprivnice.

⁷ Pismo Mihovila Tomca Pavlu Rakošu od 31. travnja 1919., Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.

⁸ *Demokrat*, broj 21, god. II, 23. svibnja 1920. Arhiv Muzeja grada Koprivnice.

⁹ *Demokrat*, broj 1, god. I, 16. veljače 1919. Arhiv Muzeja grada Koprivnice.

¹⁰ Isto.

vješćivati svoje cijenjene čitatelje o svim aktuelnim obrtnim i gospodarskim pitanjima, koje mogu zanimati naše činovništvo, obrtničtvo, radništvo i ratarstvo.«¹¹

Da im je težnja bila stvoriti demokratski list, u kojemu će svatko imati pravo argumentirano obrazlagati svoje mišljenje, svjedoče sljedeće rečenice: »Nastojat ćemo okupiti oko našeg glasila stalne suradnike koji najbolje narodne političke vodje, toli i gospodarske [s] stručnjake. Naša namjera da ovo naše glasilo, postane budni brani[č]«¹² protiv svakoj nepravdi i tudjinskoj najezdi došla ona bilo od koje strane i bilo u kojoj formi. Samo se po sebi razumije da ne želimo izključivati vjerodostojne i pravedne kritike bilo to pojedinca, a i same vlasti, ako je objektivna kritika na mjestu. U njem će se moći slobodno ali naravno, stvarno zastupati takodjer i oprečni nazori.«¹³ To je nešto posve novo u odnosu na prijašnje novine, koje su podržavale jednu stranu. Uredništvo ide korak dalje i poziva članove svih stranaka da šalju svoje članke, ali ističu: »Budno ćemo paziti na sve naše razne političke stranke, da ne će samo obsjenjivati naš hrvatski narod, sa raznima frazama i obe[ć]anjima već će to pokazati radom, djelom i činom.«¹⁴

Valja imati na umu da je to postaustrougarsko razdoblje u kojemu se tek definira nova Europa i vladaju snažne političke razmirice, trvenja i razmimoilaženja oko budućnosti hrvatskoga naroda koji je ušao u novu političku zajednicu, Državu Slovenaca, Hrvata i Srba, koja je brzo pretvorena u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, a 1929. u Kraljevinu Jugoslaviju.

Demokrat, iako ističe otvorenost svima, u uvodniku tog prvog broja ipak jasno izražava svoju političku pripadnost: »Što se političkoga smjera ti[č]e mi ćemo poduprijeti koji Hrv. pučk. selj. stranku toli sve ostale političke stranke koje će zastupati i zauzimati stanovište podpune ravnopravnosti i samoodređenja Hrvata, Srba i Slovenaca.«¹⁵

Politička shvaćanja u to su vrijeme veoma zanimljiva i treba ih promatrati kroz prizmu raspada Austro-Ugarske Monarhije, čime se srušio svijet i društveno uređenje koje je s određenim modifikacijama trajalo stoljećima. Nestao je svijet i društvo u kojem je vladao car i mali broj ljudi oko njega i rađale su se nove političke ideje i shvaćanja odnosno tumačenja, koja se iz današnje perspektive ponekad čine čudnima. To će do izražaja doći i u *Demokratu*, koji će istodobno objavljivati članke protiv boljševizma i za njega, pritom posve prirodno pišući i o Crkvi i Isusu Kristu. Zbog toga će se *Demokratova* uređivačka politika ponekad činiti zbunjujućom ili kao da je nema, što će se vidjeti već i po suradnicima. Tako su u listu, primjerice, surađivali velečasni Stjepan Zagorac, koji je od 1904. narodni zastupnik s pravaške liste, Pavao Rakoš, koji će objaviti niz članaka o boljševizmu, Dušan Ožegović koji će biti član gradskog zastupstva izabran s liste Komunističke stranke pa desetljećima kasnije pisati hvalospjeve ustaši Martinu Nemecu, ili Ivan Kraljić, zastupnik i koprivnički gradonačelnik, istaknuti član HSS-a. Pritom će neki promijeniti razne političke boje.

Takav je slučaj i s glavnim urednikom Mihovilom Tomcem, pravaškim prvakom i vođom frankovaca, o kojem je u policijskom izvješću sastavljenom 1931. zapisano da je bio u prijateljskim odnosima s Pavelićem, a kasnije se provladinim člancima u novinama koje će uređivati u to vrijeme svrstao na stranu režima i deklarirao Jugoslavenom (Šadek 2009: 120). Slično je bilo i sa suradnikom lista Dušanom Ožegovićem koji je više puta mijenjao politička uvjerenja: nakon rata bio je vođa i predsjednik komunističke organizacije u Koprivnici te s njihove liste 1920. izabran u gradsko zastupstvo (Krušelj 2001: 69), da bi kasnije postao pristaša pravaških krugova i također bio u vezi s Pavelićem: Kasnije je pak pisao afirmativne članke o karađorđevićevskom režimu (Šadek 2009: 122).

¹¹ Isto.

¹² Tekstovi u *Demokratu* nerijetko imaju velik broj pravopisnih pogrešaka i gramatičkih pogrešaka iz čega se također može iščitati profesionalna razina lista. Također, zbog velikog broja pogrešaka u citatima je ispravljeno pisanje slova ć i č radi lakšeg čitanja.

¹³ Isto.

¹⁴ Isto.

¹⁵ Isto.

Sve to govori o kakvim je turbulentnim političkim vremenima riječ i kako su se ljudi tek trebali naučiti demokraciji i djelovanju unutar nje, naviknuti na pozicioniranje i napredovanja u okviru sasvim drugog političkog sustava i uvjeta.

O političkom je pitanju u pismu Pavlu Rakošu, koji je tijesno surađivao s listom, pisao glavni urednik Mihovil Tomac. U nedatiranom pismu Tomac, očito na početku njihove suradnje, objašnjava Rakošu političke prilike i poziciju lista: »Prilike ovoga kraja i okolice su većinom št[*o*] se seljačtva ti[*č*]e najviše pristaše selj. stranke[.] nešto hrv. zajednice[.] a pravoslavni [su za] demokrate. Prema tome mi ne smijemo u našem listu zastupati mnijenje da se [H]rvati imaju od već svojeg imena[.] svojih tradicija itd. za volju bratstva i jedinstva [odricati] te da svi postanu samo 'Jugoslaveni'[.] Vaši članci zagovaraju tu misao, koja je nikla iz poštenje[.] plemenite sveslavenske idealne duše[.] ali u hrv. narodnima masama ne nadje odaziva, i to samo zato, jer ne vidi brat [H]rvat da mu to isto i brat Srbin pruža. Naprotiv, zahtijeva se za volju jedinstva da se u [H]rvatskoj sve naziva jugoslavensko, a naprotiv u Srbiji ostane ime srbsko i dalje u [jedna riječ nečitko, valjda upotrebi]. Prema tome moje je mnijenje i uvjerenje da i mi imademo čuvati naše hrv. obilježje dok se istog neće odreći [S]rbin i [S]lovenac.«¹⁶ Zatim daje svoje viđenje državnog uređenja ističući uvjerenje da bi za novonastalu, mladu državu najbolje bilo da se uredi u političkom okviru istovjetnom onom SAD-a, s više saveznih država »pa bio tima i prvi predsjednik naš kralj Petar ili regent Aleksandar.«¹⁷ Nadalje piše da ako se to ne može postići, jer narod nije spreman za to, »onda je svakako poželjan federalistički uređaj države.«¹⁸ Nakon iznošenja ovih stavova i zapravo davanja smjernica Rakošu u kojem bi smjeru trebali ići njegovi članci zaključuje taj dio pišući kako mu je to ukratko iznio jer mu je upravo on najbliži [misli se na suradnju u novinama, op.a.] i »jerbo je potrebno da Vi to znadete i prema tome ako se sa mnom slažete u tom pravcu i sa Vašim člancima[.] koji pobudjuju veliku pozornost medju čitatelj[.] da me u buduće podupirate.«¹⁹ Zaključno, u tom dijelu pisma Tomac kaže: »Svoje čuvajmo[.] a tuđe ne dirajmo, pod tom devizom radimo i ustrajmo, pa ako ne ćemo imati zahvale i priznanja od ljudi imat ćemo našu čistu i mirnu savjest.«²⁰

U drugom pak pismu od 5. listopada 1919. piše kako su pretplatnici nemarni u izvršavanju svojih obaveza i da moraju nastojati imati takvu uređivačku politiku i sadržaj kojim će privući sve slojeve.²¹

3. MODELI FINANCIRANJA NOVINA

Održati novine bilo je teško u tako malom gradu i s velikim brojem nepismenih²², još k tome u nezahvalnoj gospodarskoj situaciji. Kao što će se vidjeti u nastavku, zbog problema koje će imati s financiranjem olakšavajuća okolnost je da novine nisu imale stalno zaposlenih, što je kasnije postao standard. Tkalec i Krušelj donose podatak kako se u novinarskim krugovima govorilo da je u *zlatnom razdoblju* preddigitalne ere na tisuću primjeraka lista dolazilo jedan ili jedan i pol zaposlenih (Tkalec i Krušelj 2019: 71). U *Demokrati* su i glavni urednik i suradnici, poput Rakoša, bili honorarni suradnici, što je u to doba uobičajeno.

Naklade novina u Hrvatskoj su od samih početaka bile ograničene nizom nepovoljnih faktora, osim nepismenosti i teške gospodarske situacije, među važnijima je još svakako konkurencija na njemačkom, ali i talijanskom, jezicima kojima se inteligencija uvelike služila. Događale su se apsurdne situacije da

¹⁶ Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Pismo Mihovila Tomca Pavlu Rakošu, nedatirano.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Isto.

²⁰ Isto.

²¹ Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Pismo Mihovila Tomca Pavlu Rakošu od 5. listopada 1919.

²² Strukovni časopis Knjižarstvo 1926. godine donosi članak u kojem navode da je nepismenost osoba starijih od šest godina, s izuzećem vojnika, 1921. godine iznosila 51%. Pritom ona varira, zavisno od pojedinog dijela države pa je najveća u Makedoniji (83,87%), a najniža u Sloveniji (8,86%), dok je u Hrvatskoj i Slavoniji broj nepismenih iznosio 32,20% (Matičević 2010: 19-20).

je *Gospodarski list* bio tiskan u 500 primjeraka na hrvatskome, dok je istodobno dio naklade na njemačkome iznosio 750 primjeraka (Brešić 2015: 335).

Ipak, u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća novine i časopisi i polako postaju dio hrvatske svakodnevice, iako je uglavnom riječ o nevelikim nakladama, čak i kad je riječ o projektima koji su upamćeni kao izuzetno važni u hrvatskoj kulturi. Tako su se Gajeve *Novine hrvatske*, pokrenute 1835. u početku tiskale u 750 primjeraka, da bi se naklada do 1837. spustila na tek 400 primjeraka. Uzroke slaboj prodaji Aleksandar Stipčević vidi i u činjenici što je Gaj napustio kajkavski i novine tiskao na štokavskom narječju, ali i u tome što je uveo novi pravopis, no to je već druga tema (Stipčević 2008: 113-115).

Pogledajmo još neke naklade: zadarski *Il Regio Dalmata – Kraljski Dalmatin* početkom 19. stoljeća izlazio je u 500 primjeraka, varaždinski *Podravski jež* (jedan broj) tiskan je 1862. u 2 000 primjeraka (Novak 2005: 31, 39), sredinom 1870-ih godina naklada *Vienca* je zahvaljujući organizacijskim sposobnostima Augusta Šenoa s 1 200 primjeraka podignuta na 1 450 primjeraka u godini 1876., a riječ je o novinama koje su bile »književna institucija koja će određivati standarde druge faze postpreporodne nacionalne književnosti« (Brešić 2005: 96). Šenoa je inače imao razloga truditi se kako bi nakladu digao preko 1 000 primjeraka jer su honorari proporcionalno rasli ako bi naklada prelazila 1 200 primjeraka, ali jednako tako i padali ako bi se naklada spustila ispod 1 000 primjeraka (Brešić 2014: 65).

Brešić također ističe da je prosječna naklada tih godina bila upola manja, odnosno oko 600 primjeraka, što je bila donja granica isplativosti pa je jasno da su jedva preživljavali. *Glasonoša* je 1865. imao samo 258 pretplatnika, *Dragoljub* 800 (1867.), *Nada* je izlazila u 1 390 primjeraka (950 primjeraka na latinici, 440 na ćirilici), a *Savremenik*, časopis mladih Društva hrvatskih književnika, nakon šest je godina dogurao do 1 300 pretplatnika (Brešić 2005: 99-100) te čak podigao nakladu s 1 500 na 2 000 primjeraka (Brešić 2014: 71). Godine 1883. pravaška *Hrvatska vila* postigla je značajnu nakladu od 3 000 primjeraka.

Drugi problem važan za ovaj rad nije samo broj pretplatnika, već i njihovo neplaćanje, pa je tako *Neven* zadnje godine izlazenja imao 1 000 pretplatnika, ali je tek mali broj tu pretplatu doista i platio, a slično je bilo i sa *Zorom dalmatinskom* koja je prve godine imala 746 pretplatnika pa prestala izlaziti zbog njihova nemara. Vidjet će se da se ta navika zadržala i u Koprivnici 1919., odnosno 1920. godine *Nada* je pak ukinula ćirilčno izdanje kad je broj pretplatnika pao na 34 (Brešić 2005: 99-100).

Politički *Dnevni list* (Klub Narodne stranke) pojavio se 1905. i imao nakladu od 3 500 do 4 000 primjeraka, *Hrvatski pokret* (Hrvatska ujedinjena samostalna stranka) 1910. godine imao je nakladu od 4 000 primjeraka, a *Riječke novine* 1913. godine imale su 4 000 pretplatnika i tiskale se u nakladi od 5 000 do 12 000 primjeraka (Novak 2005: 64, 65,76).

Visoku nakladu imao je polumjesečnik *Književni jug* u čijoj je redakciji jedan od urednika bio i budući nobelovac Ivo Andrić. Izlazio je od 1. siječnja 1918. do kraja 1919. godine i prvi je broj bio tiskan u 4 000, a drugi navodno u čak 5 000 primjeraka. List je za cilj imao ujedinjenje Hrvata, Srba i Slovenaca te suradnike kao što su Ivo Vojnović, Miroslav Krleža, Vladimir Nazor, Aleksa Šantić i Ivan Cankar, ali časopis je ipak brzo izgubio interes čitatelja (Brešić 2014: 110-112).

Riječ Srba, Hrvata i Slovenaca, izlazile su u Zagrebu u nakladi od 1 800 do 5 000 primjeraka, s time da su se osim po Zagrebu (koji je prema popisu uz 1921. imao 108 674 stanovnika) distribuirale na području Like, Korduna i Srijema (Šubic Kovačević 2016: 105, 114-115), a *Hrvatsko pravilo/Hrvatska misao*, u nakladi od 1 400 do 2 000 primjeraka (Šubic Kovačević 2016a: 338).

Gostl pak kaže da je većina zagrebačkih listova početkom 20. stoljeća imala nakladu od 1 000 do 1 500, s time da je u Zagrebu koji tada broji 40 000 stanovnika bilo tek po 250 do 400 pretplatnika (Gostl i dr. 1997: 158).

S obzirom na sve poteškoće, ne treba čuditi što se na prve informativne novine *Novosti*, koje su djelovale neovisno od određene stranke i funkcionirale na principu tržišta, odnosno prodanih primjeraka, trebalo čekati do 1907. godine. U njima se nepristrano izvješćivalo »o pisanju stranačkog tiska i pratilo masovne sportove koji su upravo tada zauzeli značajnije mjesto u hrvatskom javnom životu. Sve više prostora dobivale su vijesti senzacionalističkog tipa, one koje su se odnosile na kriminal, skandale,

katastrofe i slično. Pratila su se i ekonomska kretanja, a nastojalo se privući i što više oglašivača« (Najbar-Agičić 2015: 131).

Kad se ove brojke i okolnosti uzmu u obzir, jasno je da je pred vlasnicima *Demokrata* bio nezahvalan posao.

3.1. Oglašavanje

Također, veličina grada uvjetovala je potencijalni broj oglašivača, i to ne samo gledajući broj poduzeća i obrtnika već i podjele koje su prijašnje novine dodatno pojačavale, a broj pismenih stanovnika uvjetovao je nakladu. Tomac je vjerovao da je najvažnije da izdrže jednu godinu i da je onda budućnost osigurana²³, misleći očito da će se ljudi s vremenom naviknuti na kupnju novina i da će doprijeti do većeg broja čitatelja, kao i oglašivača. Teško je reći koliko je čitatelja imao prvi broj, ali oglašivača praktički nije bilo, ako izuzmemo Vošickog, koji je novine i tiskao. Na više od pola zadnje stranice navode se knjige objavljene u *Zbirci glasovitih djela* (Andrija Černišev Juliusa Zeyera i *Umiranje* Artura Schnitzlera) i *Svjetskoj biblioteci* (do sveska 17-18. Žrtva žene Honora de Balzaca), a tu je i njegov mali oglas da prodaje baterije i džepne svjetiljke. Osim toga tu su još dva osobna oglasa, reklama (člančić) za prodaju krme, oglas urara, zlatara i optičara Stjepana Papa, mesara i kobasičara Slavka Tarandeka, tokarske radnje Gjure Gašparića na Lenišću te Banke za trgovinu, obrt i industriju d.d.²⁴ U drugom broju stvar je već bolja: nema Vošickijevih oglasa, a ponavljaju se oglasi za krmu, Papa, Tarandeka, Gašparića i banke. Uz njih javljaju se i novi oglašivači: netko prodaje fotografski aparat o čemu se informacije mogu dobiti u Vošickijevoj knjižari, a jedan umirovljenik traži partnericu. I dalje se prodaju boa i muf iz prvog broja (osobni oglas), a tu su i oglasi trgovca Jakoba Rosenberga koji oglašava laštilo za cipele, objava Franje Kubića da je preuzeo mesnicu od Valka Kovačića, stolarske radnje Martina Kovačića (u Kaniškoj ulici), poziv na plesnu zabavu gostioničara Šafara i poziv za pretplatu na *Demokrat*.²⁵ Ipak, u trećem broju sve se vraća na staro: tu su Vošickijevi oglasi (zapravo samo tekstovi) dvaju biblioteka, a ostali su oglasi Papa, Tarandeka i Kovačića. Više, međutim, nema banke.²⁶ Jesu li se neki oglašivači povukli zbog pritiska ili malog broja čitatelja, ne može se tvrditi, ali činjenica je da su novine nekima zasmetale i da se pojavila priča u kojoj su ih optuživali da im crkva pomaže u reklamama. O tome saznajemo u *Demokratu*, u članku pod naslovom *Ne poželjne reklame*: »Prigovara nam se, da se dapače i crkva upotrebljava kao reklama za naše glasilo. Istini za volju izjavljujemo da nismo velečasna g. patra Ivana zamolili da se on na prodekalnici bavi s[a] našim *Demokratom* jer čitanje novina spada na drugo mjesto a ne u crkvu koja je službenica samo Božja. Za to ovakve reklame, bile one i u najboljoj nakani za buduće najuljudnije otklanjamo.«²⁷

Zbog crkve ili ne, ali u četvrtom broju dolazi do povećanja broja oglasa. Najveći dio posljednje, četvrte stranice, na kojoj se nalaze oglasi i dalje zauzima Vošickijevo poduzeće – oglašava Steinbrennerove kalendare za 1919. godinu, knjige i časopise (između ostalih i *Plamen*) te samu knjiogotiskaru. Osim njega oglašavaju se Pap, Tarandek, braća Scheyer (trgovina mješovitom robom), Zvonimir Kollmann (urar i draguljar), Viker (graditelj štednjaka), Rosenberger (oglašava štof i ostalu manufakturnu robu) te dva zagrebačka obrtnika – Švarc, koji oglašava otrov za štakore i miševe te Zavod za oglašavanje J. Blokner, koji preuzima oglase za sve jugoslavenske i strane novine i kalendare.²⁸ Isti se oglašivači javljaju u idućem, petom broju, s dodatkom krojača Zmazeka, a najveći dio stranice opet zauzima Vošicki, koji i dalje oglašava kalendare (iako je već polovica ožujka), tuljce za cigarete i Balzacovu *Žrtvu žene*.²⁹

²³ Isto.

²⁴ *Demokrat*, broj 1, god. I, 16. veljače 1919. 4. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

²⁵ *Demokrat*, broj 2, god. I, 23. veljače 1919. 4. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

²⁶ *Demokrat*, broj 3, god. I, 2. ožujka 1919. 4. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

²⁷ *Demokrat*, broj 4, god. I, 9. ožujka 1919. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

²⁸ *Demokrat*, broj 4, god. I, 9. ožujka 1919. 4. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

²⁹ *Demokrat*, broj 5, god. I, 16. ožujka 1919. 4. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

U tih prvih nekoliko mjeseci *Demokrat* dobiva stalne oglašivače s kojima može računati, i koji će se oglašavati duže ili čitavo vrijeme. Osim Papa koji se u kasnijim brojevima više ne oglašava, Tarandek, Kollmann, Viker, Rosenber i braća Scheyer redovito imaju svoje oglase, a javljaju se i neki novi koji poput Suttnera iz Ljubljane koji se prvi put javlja u 10. broju³⁰, i nastavlja tijekom čitave 1919. kao i 1920. godine, kao i ljekarnik Feller iz Stubice koji reklamira liker i pilule protiv želučanih tegoba ili Gradske štedione u Koprivnici koja reklamira skladište drva za građu čime se bavi »u zajednici sa svjetskom svuda dobro poznatom tvrtkom Ujlaky Hirschler i sin D. Dubrava. (Medjimurje)«, a posluju na Lenišću, odmah uz gradsku bolnicu, tik pokraj župnog marofa.³¹

Osim njih postoji dakako i određeni broj oglašivača koji se jave u pojedinom broju ili dva pa nestanu, kao što su primjerice obrtnici, klobučar Jurjević³², krojač Šavor³³ ili Urania kino koje reklamira filmove³⁴, ili zanimljiv oglas za »Zubo-Tehnički Atelier Viktor Nowy«, koncesionirani zubotehničar koji »[o]rdinira opet svakog ponedjeljka u hotelu 'k' Križu'«. ³⁵ Može se još istaknuti primjer Josipa Suchýja, koji se javlja povremeno, pa tako skladište tvornice gospodarskih strojeva oglašava u šestom broju³⁶ i zatim se opet javlja nakon stanke i oglašava u brojevima 22³⁷ i 36.³⁸

Tijekom 1920., a pogotovo kako godina ide kraju, sve je manje oglasa većih formata kao i sve manje poduzeća i obrta koji se oglašavaju, a zamjenjuju ih *mali oglasi* privatnih osoba. Vjerni oglašivači do kraja ostaju urar Zvonimir Kollman, trgovac Mirko Haberštok i mesar Slavko Tarandek. Prema tome, izvjesno je da im je prihod od reklama padoo prema kraju izlaženja.

3.2. Dobrovoljni prilozii

Osim kroz oglašavanje, *Demokrat* se financirao dobrovoljnim prilozima, koje dobivaju od samih početaka, a imena i iznose darivatelja objavljuju u listu. Većina (vjerojatno) zbog spomenutih političkih razloga ne želi da njihovo ime bude objavljeno, pa su potpisani inicijalima. Tako je u 5. broju objavljeno da su novine pomogli I. Š. koji je dao 30, a J. J. 52 kruna, a jedan donator Juraj Tomac koji je dao 50 kruna potpisan je imenom. Ukupno 132 kruna, a kako je cijena primjerka 30 filira, potpora je jednaka kupnji 440 primjeraka. U 8. broju svi su donatori navedeni inicijalima osim jednog, koji je potpisan kao »Stj. Š.«, a ukupno je šestoro donatora za list dalo 86 i pol kruna³⁹, što bi bilo jednako kupnji gotovo 290 primjeraka. U istom broju spominje se da plaća učitelja u Koprivnici iznosi 100 kruna plus još 100 kruna dodatka, dakle sveukupno 200 kruna, prema čemu bi učitelj za mjesečnu plaću mogao kupiti 666 primjeraka lista, tako da je u ovom slučaju skupljeno manje od pola mjesečne učiteljske plaće.⁴⁰ Osim toga, taj je učitelj s plaćom jedva ili nikako pokrivaoo osnovne životne potrebe, što je za nakladnika novina bio problem, jer ako si je novine teško mogla priuštiti inteligencija, a seljaci, kojima su novine dobrim dijelom tematski namijenjene, još i teže, jasno je da je situacija bila nezahvalna. Ako se zadržimo na učitelju, možemo vidjeti koje je troškove imao, prema istom članku, koji kaže kako on s 200 kruna ne može živjeti, »jer samo za stan i mlijeko plaća u obitelji od 3 član[a] 122 K. za svjetlo 18 K. a za pranje rublja svake subote 13 kruna što sve zajedno iznaša 196 K. mjesečno. Preostaje dakle za ogrijev, hranu, odjelo i obuču 4 K. mjesečno.«⁴¹ Ovdje možemo dodati: i za novine, za koje bi mu trebalo 1,20 kruna mjesečno, tako da su učitelji, kao intelektualci na koje su novine računale, teško mogli

³⁰ *Demokrat*, broj 10, god. I, 20. travnja 1919. 4. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

³¹ *Demokrat*, broj 8, god. II, 22. veljače 1920. 4. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

³² *Demokrat*, broj 13, god. I, 11. svibnja 1919. 4. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

³³ *Demokrat*, broj 14, god. I, 18. svibnja 1919. 4. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

³⁴ *Demokrat*, broj 18, god. I, 15. lipnja 1919. 4. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

³⁵ *Demokrat*, broj 20, god. I, 29. lipnja 1919. 4. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

³⁶ *Demokrat*, broj 6, god. I, 23. ožujka 1919. 4. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

³⁷ *Demokrat*, broj 22, god. I, 13. srpnja 1919. 4. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

³⁸ *Demokrat*, broj 36, god. I, 19. listopada 1919. 4. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

³⁹ *Demokrat*, broj 8, god. I, 6. travnja 1919. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁴⁰ Isto, str. 2.

⁴¹ *Demokrat*, broj 7, god. I, 30. ožujka 1919. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

biti dobri i stalni kupci. Bolje plaće nisu imali ni drugi pa je tako za raspisano mjesto tehničkog dnevnika kod kraljevskog građevnog ureda u Koprivnici predviđena dnevnicu od 3,5 do 5,5 kruna, ratna pripomoć od 80 kruna i ratni doplati od 10 kruna, izvanredni dodatak od 101 kruna i još određeni doplatci za članove obitelji. Samac bi tako, uz prosječnih 25 radnih dana mjesečno (sa subotama) i minimalnu dnevnicu, zaradio plaću u iznosu oko 280 kruna.⁴²

Novu potporu *Demokrat* dobiva u 11. broju, a riječ je o iznosu od 100 kruna koje je donirao g. Blažek. Cijena primjerka je i dalje 30 filira, pa bi to odgovaralo kupnji 333 primjerka lista.⁴³ U 15. broju 20 kruna daje Ivan Ivanišćak, ali cijena je porasla na 40 filira pa bi to bilo jednako kupnji 50 primjeraka lista.⁴⁴

Zanimljiv je ipak sljedeći način prikupljanja potpore, i govori nešto o duhu vremena i potrebi ljudi da se pomogne projekt makar je privatnog ili poluprivatnog karaktera, ako postoji osjećaj da služi općem dobru: u svatovima. Tako u 19. broju čitamo da je u svatovima za potporu novinama skupljeno 52,60 kruna, što uz cijenu od 40 filira odgovara kupnji 132 primjerka novina.⁴⁵ Zanimljiv je i način prikupljanja potpore o kojem se izvješćuje u sljedećem, 20. broju. Naime, na izletu pjevačkog društva *Domoljub*, u vinogradu kod predsjednika društva I. Čupana, a na prijedlog Ščetinca, skupljeno je 116 kruna čime bi se moglo kupiti 290 primjeraka lista. Zanimljiv je i komentar u novinama koji kaže: »Svakako je ovo jedan lepi pojav, jer se tu ne radi toliko o novcu, već je ovo jedna radosna činjenica ako se eventualno u privatnom saobraćaju u svem posve ne slažemo, da smo ipak, što se obrtničtva tiče podpuno solidarni.«⁴⁶

Nova potpora zabilježena je gotovo tri mjeseca kasnije, ali zato je ovaj put riječ o najizdašnijem iznosu. V. Vutuc, P. Vutuc, M. Šiprak, Valko Igrić, Andro Pavlović i Stefan Nemeć dali su po 100 kruna, a po 50 su dodali Josip Petré, Stjepan Zlatar, Zlatko Barabaš i Richard (vjerojatno jedini pod pseudonimom). Prema tome, skupljeno je 800 kruna, što je jednako kupnji 2 000 primjeraka lista!⁴⁷

Novine su potporu od 100 kruna, koja bi odgovarala kupnji 167 primjeraka novina, jer cijena je porasla na 60 filira, dobile i od članova športskog kluba Viktorija⁴⁸ te, zaključno za prvu godinu izlaženja, u 46. broju, koji iznimno nije izašao u nedjelju već u četvrtak, na Božić, a u kojem stoji obavijest da se u svatovima kod člana obrtničke organizacije Martinušića za potporu *Demokratu* skupilo 68 kruna i zahvala je svim darovateljima.⁴⁹ Vjerojatno ih je bilo više i skupljalo se »u šešir«, budući da nema imena, inicijala ni iznosa. Potpora je jednaka kupnji 113 primjeraka novina.

No, ni ovakva potpora nije bila dovoljna da list bude financijski stabilan i da se uredništvo može mirne duše posvetiti samo izdavanju novina, bez briga oko toga kako održati novine, o čemu govori i veliko povećanje cijene primjerka već u prvoj godini izlaženja.

Takvu su potporu dobivali i u 1920., odnosno sve do zadnjeg broja objavljenog na Božić. U trećem broju objavljuju da sav dobitak od »Sjajnog krabuljnog plesa« ide za potporu novinama⁵⁰, dok u petom broju izvješćuju o primitku 50 kruna⁵¹ (što bi bilo jednako kupnji 71 primjerka), koje šalje ljekarnik Nikola Vranić. Potom o dobivenoj potpori pišu u 11. broju, a dobili su po 50 kruna od g. Poslića i g. Vranića. (Cijena lista sad je 1 krunu pa je to jednako kupnji 100 primjeraka.)⁵² O potporama izvješćuju i u 14. odnosno 15. broju lista⁵³ jer su u 14. pogrešno naveli (dobili su 60 kruna, a cijena broja je 1

⁴² *Demokrat*, broj 18, god. I, 15. lipnja 1919. 4. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁴³ *Demokrat*, broj 11, god. I, 27. travnja 1919. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁴⁴ *Demokrat*, broj 15, god. I, 25. svibnja 1919. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁴⁵ *Demokrat*, broj 19, god. I, 22. lipnja 1919. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁴⁶ *Demokrat*, broj 20, god. I, 29. lipnja 1919. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁴⁷ *Demokrat*, broj 33, god. I, 28. rujna 1919. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁴⁸ *Demokrat*, broj 42, god. I, 30. studenoga 1919. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁴⁹ *Demokrat*, broj 46, god. I, 25. prosinca 1919. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁵⁰ *Demokrat*, broj 3, god. II, 18. siječnja 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁵¹ *Demokrat*, broj 5, god. II, 18. siječnja 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁵² *Demokrat*, broj 11, god. II, 14. ožujka 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁵³ *Demokrat*, broj 15, god. II, 11. travnja 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

krunu, dakle potpora je jednaka kupnji 60 primjeraka lista), kao i u 16. kad su dobili 150 kruna. Stotinu je prikupljeno na kućnoj zabavi obrtnika Luke Novosela, a dodatnih pedeset darovao je S. Koći, što je potpora jednaka kupnji 150 primjeraka. Sljedeća potpora u iznosu od 100 kruna (ili 100 primjeraka novina) zabilježena je u 27. broju⁵⁴, a darovatelj je Josip Tarandek. Za manje od mjesec dana, u kolovozu, dobivaju nešto veću potporu, u iznosu od 400 kruna (ili 400 primjeraka novina), koje je dao neki gospodin S. V., a koji bi u mirovini volio ovdje kupiti kuću, a to što se »njegova odluka dosele oživotvorila nije, jesu krive društvene prilike našega grada. – Vrlo dobro shvaća ovaj naš teški položaj i upravo se čudi uz takove prilike, da nam je uopće moguće *Demokrata* izdavati.«⁵⁵ To kao da je potaknulo druge pa o potpori novinama izvješćuju u brojevima 33 (primili su 50 kruna od Ljudevita Brozovića)⁵⁶, 34 (primili su 80 kruna, koje su skupljene na imendanu Stjepka Kudelića)⁵⁷ i 36 (primili su 100 kruna od pitomačkog trgovca Ante Kočurka i 100 kruna od Josipa Ščetinca).⁵⁸ Ova potpora iz Pitomače ukazuje da se list čitao i izvan Koprivnice. Slijedi nekoliko brojeva stanke pa u 40. broju objavljuju da je u svatovima Mirka Haberštoka za starokatolički pokret skupljeno 500 kruna, za potporno društvo gimnazije 500 kruna i za *Demokrat* 300 kruna.⁵⁹ U 44. broju potporu listu skupio je njihov kolumnist Štefina z goric koji je 120 kruna skupio na jednom imendanu, a još 60 kruna u krugu svojih prijatelja.⁶⁰

Tjedan dana prije izbora za Ustavotvornu skupštinu, 21. studenoga 1920. objavljuju čak dvije zahvale za potporu: u »Zahvali« ističu kako je u kući Pavla Vutuca prilikom udaje njegove kćeri, Slavica Reich za list skupila 150 kruna, dok su »Prigodom proslave Martinja« u kleti V. Igrića skupljene 54 krune.⁶¹ Dva članka objavljuju i u zadnjem mjesecu izlaženja, prosincu te iste godine. U članku »Iz uredništva« objavljuju pismo članova društva *Viktorija* koji kažu kako su progodom proslave Nikolinja, na prijedlog samog sv. Nikole, skupili 200 kruna »za proslavu krstitka malog dvogodišnjeg dječaka *Demokrata* sa poklikom 'Živio Podravski Glasnik.«⁶² Ovime su zapravo sami reklamirali novine (*Podravski glasnik*) koje su od 1. siječnja 1921. trebale izlaziti umjesto *Demokrata*. Isto čine i u drugom članku, naslovljenom »Dar«, u kojemu pišu da je prilikom jednih zaruka za njihovo buduće novorođenče *Podravski glasnik* skupljeno 160 kruna.⁶³ Ovime su, kao i u prethodnim člancima na temu potpore, zaručnici dobili zahvalu u novinama i srdačne čestitke. To je i zadnja potpora *Demokratu*, čiji je zadnji broj izašao tjedan dana kasnije, na Božić.

Demokrat je očito imao određenu potporu među stanovništvom, iako treba istaknuti da su se u dvije prilike, od kojih je jedna posljedično rezultirala potporom, ponijeli neprofesionalno, ili što bi se reklo, malograđanski, a upravo je to bilo ono čega su se užasavali. Riječ je o objavi iz 40. broja u 1919., odnosno članku koji se bavi zabavom Športskog kluba Viktorija, prilikom koje su skupljena određena sredstva od kojih je dio poslan za pomoć siromašnoj djeci Istre, na kraju koje slijedi neslavna opaska uredništva: »Mi smo dosele vrlo rado došli u susret ovdješnjima (Športskim klubovima) pa držimo, da će se u buduće kod ovakovih i sličnih zgoda i na potporu *Demokratu* misli[t]i.«⁶⁴ U današnje vrijeme ovakvo nešto smatralo bi se medijskim *reketom*, pogotovo kad se uzme u obzir da su za manje od dva tjedna zaista dobili potporu od Viktorije. Drugom prilikom, nakon opširnog izvješća o pobjedi nogometnog kluba Slaven na maksimirskom igralištu protiv karlovačke Olimpije, dodaju opasku uredništva u kojoj kažu da su uvijek »najpripravnije otvarali stupce u našem listu 'Slavenu'. Pa se zato i opravdano

⁵⁴ *Demokrat*, broj 27, god. II, 4. srpnja 1920. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁵⁵ *Demokrat*, broj 31, god. II, 1. kolovoza 1920. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁵⁶ *Demokrat*, broj 33, god. II, 15. kolovoza 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁵⁷ *Demokrat*, broj 34, god. II, 22. kolovoza 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁵⁸ *Demokrat*, broj 36, god. II, 5. rujna 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁵⁹ *Demokrat*, broj 40, god. II, 3. listopada 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁶⁰ *Demokrat*, broj 44, god. II, 31. listopada 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁶¹ *Demokrat*, broj 47, god. II, 21. studenoga 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁶² *Demokrat*, broj 50, god. II, 12. prosinca 1920. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁶³ *Demokrat*, broj 50, god. II, 12. prosinca 1920. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁶⁴ *Demokrat*, broj 40, god. I, 16. studenoga 1919. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

nadamo, da će i 'Slaven' znajući našu tešku financijalnu borbu oko izdavanja lista, nas sa kojom svoticom poduprijeti.«⁶⁵

Tijekom dvije godine izlaženja novine su, barem koliko je zabilježeno, ostvarile potporu u ukupnom iznosu od 3.529,10 kruna, što bi bilo jednako prodaji 6 070 primjeraka lista. S time da je tijekom 1919. prikupljeno 1.475,10 kruna što bi bilo jednako kupnji 3 815 primjeraka lista, dok je iduće 1920. godine prikupljena nešto veća suma od 2 234 krune, što bi bilo jednako kupnji 2 255 primjeraka lista.

Kad bi ove potpore preračunali u pojedinačne kupce lista, ispalo bi da su oni koji najviše podržavaju *Demokrat* kupili 6 070 primjeraka lista, a ukupna naklada u dvije godine, ako bi se držali Tomčeva broja i naklade od 1 000 primjeraka, iznosila bi za 1919. ukupno 46 000 primjeraka (46 brojeva), a za 1920. ukupno 52 000 primjeraka (52 objavljena broja), odnosno sveukupno 98 000 primjeraka. Prema tome su podupiratelji, ako ih se gleda kao kupce lista, kupili otprilike 6,20 posto ukupno otisnute naklade. Sve da je Tomac pretjerivao i da je naklada bila upola manja, taj postotak bi jedva premašio 10 posto otisnute naklade, iz čega je vidljivo da potpore nisu bile dovoljne da se novine održe. Stoga je jedini način da se održe bila prodaja.

3.3. Prodaja

Treći izvor financiranja bila je prodaja, a ako imamo u vidu primanja jednog učitelja ili činovnika jasno da je situacija bila loša. U početku su list čak besplatno slali na ogled pa u 5. broju mole čitatelje da se ili pretplate na list ili da ga vrate, uz izliku da im je to potrebno kako bi utvrdili točnu nakladu.⁶⁶ Ovo je inače na tragu Vošickijevog pisma Rakošu iz 1917. u kojemu piše da je mjesec dana novine raspačavao besplatno, da se narod priuči čitati.⁶⁷ Osim ograničenog broja potencijalnih kupaca javlja se i problem neplaćanja pa uredništvo često objavljuje članke u kojima pretplatnike moli da izvrše svoju obavezu, iz čega se jasno vidi da su tu obavezu nerado izvršavali. S istim su se problemom susretale i druge novine – tako je *Podravska hrvatska straža* 1912. godine molila pretplatnike da plate pretplatu za 1910., uz najozbiljniju poruku da plate svoj dug inače će im obustaviti slanje lista i dug utjerati uz pomoć pravnog zastupnika.⁶⁸ Navike su sedam godina kasnije očito bile iste.

Već u svibnju 1919., nepuna tri mjeseca nakon početka izlaženja, na naslovnoj stranici, umjesto uobičajenog (analitičkog) teksta koji se bavi nekom vanjskopolitičkom ili unutarnjopolitičkom temom, objavljen je tekst »Našim pretplatnicima i čitaocima«, u kojemu ne bez ponosa ističu kako su neki prognozirali da će list doživjeti svega 3-4 broja, a neki su broj povišili na 7, no list evo ulazi u II. četvrt izlaženja te dodaju: »Nerado činimo, ali smo zbog vrlo skupog papira te ostalih pripadaka oko tiskanja i dosta osjetljive povišice plaća slugarima primorani napokon povesiti u II. četvrtu cijenu *Demokrata*«⁶⁹. Cijena primjerka nakon povećanja iznosila je 40 filira, o čemu su izvijestili i u sljedećem, 14. broju, uz molbu pretplatnicima da plate pretplatu,⁷⁰ kao i u 15., u kojem na istoj stranici objavljuju čak dva teksta, u kojima kažu da bi mogli imati neugodne posljedice ako na vrijeme ne odjave pretplatu, odnosno plate dug.⁷¹ Pretplatnicima se opet obraćaju u kolovozu, na isteku drugog tromjesečja, ovaj put na prvoj stranici, a uz uobičajene molbe pribjegavaju i novom načinu, igrajući na savjest, pa na kraju 3. stranice objavljuju samo pitanje otisnuto većim fontom: »Jesam li poslao pretplatu?«⁷² To izgleda nije imalo većeg učinka jer već početkom rujna opet počinju »umoljavati« pretplatnike na obnovu pretplate⁷³, a

⁶⁵ *Demokrat*, broj 32, god. II, 8. kolovoza 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁶⁶ *Demokrat*, broj 5, god. I, 16. ožujka 1919. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁶⁷ Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Pismo Vinka Vošickog Pavlu Rakošu od 8. veljače 1917.

⁶⁸ *Podravska hrvatska straža*, broj 6, god. III, 10. veljače 1912. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁶⁹ *Demokrat*, broj 13, god. I, 11. svibnja 1919. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁷⁰ *Demokrat*, broj 14, god. I, 18. svibnja 1919. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁷¹ *Demokrat*, broj 15, god. I, 25. svibnja 1919. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁷² *Demokrat*, broj 26, god. I, 10. kolovoza 1919. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁷³ *Demokrat*, broj 30, god. I, 7. rujna 1919. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

isto čine i krajem tog mjeseca, žaleći se na skupoću i nedostatak papira⁷⁴, a opet objavljuju i pitanje: »Jesam li poslao pretplatu na *DEMOKRAT*?«⁷⁵

Nekoliko mjeseci kasnije, u studenom 1919., cijena je s brojem 40 povišena na 60 filira. U istom tom 40. broju pojavljuje se članak gotovo identičnog naslova kao onaj kod prethodnog povećanja cijene: »Našim cijenjenim pretplatnicima i čitateljima.« Međutim, ton je sad ponešto drugačiji – nema onog optimizma pa čak i prkosa koji se osjeća u uvodnim riječima kao prilikom svibanjskog obraćanja čitateljima: »Držimo, da će svakom pojedinom poznato biti sa kakovima je poteškoćama skopčano izdavanje jednog pokrajinskog lista, osobito u sadanje doba, gdje vlada nestašica papira i skupoća radnih sila. Uzmemo li još u obzir i naše nesredjene prilike da svaki članak prodje strogu cenzuru prije nego li uvršten smije biti, onda je zaista vrlo teško pisati, da se udovolji čitateljima. Mnogi neće da shvati naš sadanji položaj i zato list nema još uvijek dovoljno očekivanog od općinstva odaziva, naime predplatnika. [...] Naš list nema nikakove potpore ili subvencije – poput mnogih ostalih jer ne piše u onom duhu, kako bi to odgovaralo onima koji danas vedre i obla[č]e već je lih ovisan o predplatnicima. To bi se imalo bezuvjetno uvažiti, a ako ništa više a ono redovito predplatu slati. Čemu čekati na opomene i eventualno tuženje dužne predplate, ako svaki dobro znade, da ako list prima da ga i platiti mora. Papir, tisak i suradnici moraju se ta[č]no i unapred redovito plaćati, a to je radi nemarnosti mnogih predplatnika nemoguće.«⁷⁶

Izdavanje lista bilo je dakle povezano ne samo s nedostatnim brojem pretplatnika već i danas toliko poznatim problemima naplate prodane robe. Tako su gubili vrijeme na pokušaje naplate: »Mi smo u prošlom broju razaslali na sve one koji predplatu podmirili nisu opomene, pa u slučaju, da ipak predplata namirena neće biti, biti ćemo prisiljeni ne samo list obustaviti, već i sudbenim putem dužnu svotu utjerati dati. Mi se samo u najgorem[,] slučaju ako već nikako izlaza nema odlučismo cijenu listu povisiti, prem su to već svi ostali učinili. Zato će od sada svaki pojedini broj 'Demokrata' stajati 60 fil. a za predplatnike ostaje cijena do konca ove godine nepromjenjena.«⁷⁷ Poziv izgleda nije dao nikakve posebne rezultate, osim već spomenutog prikupljanja priloga u svatovima, pa u božićnom broju (u kojem se spominje prikupljanje sredstava) uredništvo ponovno objavljuje pismo pretplatnicima. U članku, opet objavljenom na prvoj stranici i mjestu uvodnika, pod nazivom »Predplatnicima na uvaženje!«, ponavljaju koliko je teško izdavati regionalni list i kako zadnju četvrt zaključuju sa znatnim deficitom, ponavljajući kako je to povezano sa skupoćom papira i povećanjem plaća. Dalje pišu kako oni ipak nisu pretplatnicima »povisili predplatu jer smo držali, da će i predplatnici tu okolnost uvažiti i svoj dug na predplati do konca ove godine b e z u v j e t n o namiriti. Na žalost veći broj predplatnika nije do danas usljed svih opomena od strane uprave svoju predplatu namirio.«⁷⁸ Kako kažu, posljednji put mole da se pretplata podmiri do 1. siječnja 1920., u suprotnom će ugasiti list te čak i sudskim putem naplatiti dugovanja. Za kraj, i tu se vidi idealizam nakladnika, ali isto tako i uvjeti u kojima posluju, pišu: »Mi ne zahtjevamo da se na našem listu što zasluži, već lih idemo zatim da se bar troškovi izdavanja podmire.«⁷⁹

No, osim idealizma nakladnika, ali i onog Vinka Vošickog, vidi se i njegova nesposobnost u operativnom vođenju poslovanja i naplati potraživanja. Ako ne prije, to je krajem prve godine izdavanja postalo jasno i nakladniku pa u prvom broju objavljenom 1920. ponovno čitamo pismo pretplatnicima u kojemu ističu kako je cijena papira opet skočila za 100 posto, te kako su zbog toga, kao i povećanja plaća, prisiljeni dići cijenu primjerka na 70 filira. Osim toga, odlučuju se na nov pristup: pretplata se plaća unaprijed, a više se (kao ni oglas) ne uplaćuje kod Vošickog, već isključivo kod uredništva.⁸⁰ Može se pretpostaviti kako su ionako nemarni pretplatnici, dužni za prethodno razdoblje, reagirali na

⁷⁴ *Demokrat*, broj 33, god. I, 28. rujna 1919. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁷⁵ Isto.

⁷⁶ *Demokrat*, broj 40, god. I, 16. studenoga 1919. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁷⁷ Isto.

⁷⁸ *Demokrat*, broj 46, god. I, 25. prosinca 1919. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁷⁹ Isto.

⁸⁰ *Demokrat*, broj 1, god. II, 4. siječnja 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

ovu novinu i činjenicu da bi zapravo trebali odjednom platiti za dva razdoblja, posebno kad se uzme u obzir u kakvim je financijskim okolnostima list izlazio i da je svaki broj mogao biti posljednji. Kad se tome pridoda poskupljenje lista od preko 130 posto u manje od godinu dana izlaženja (makar je opravdano i u skladu s rastom cijena), jasno je da situacija nije bila bajna.

Iako su krajem 1919. optimistično najavljivali da od iduće godine planiraju izlaziti čak dva puta tjedno⁸¹, to se nije ostvarilo, a jedan od glavnih razloga za to zasigurno je bio i premalen broj pretplatnika te još manji broj onih koji su pretplatu doista i plaćali. Kao i u prvoj godini izlaženja i u drugoj se opetovano obraćaju pretplatnicima u stalnoj borbi s naplatom potraživanja, što je moralo biti frustrirajuće. Objavljivali su novine iz tjedna u tjedan, u redovitom ritmu, uz nedostatak i skupoću papira, boreći se s cenzurom, a na sve to još i s naplatom prodanim primjeraka. U veljači objavljuju članak »Predplatnicima na blagohotno uvaženje« u kojem pišu da im svakodnevno stižu pritužbe zbog neprimanja lista, te kažu da na njima ne leži krivnja jer novine šalju redovito (istodobno kažu da će brisati one koji do utorka ne podignu novine kod Vošickog). Članak zaključuju riječima kako umjesto da ih se podupire u svakom pogledu, doživljavaju razočaranja.⁸² Sljedeći put pretplatnicima se obraćaju krajem istog mjeseca, samo dva broja kasnije, jer očito nema pomaka, uz prijetnju kako će im obustaviti list ako do 7. ožujka ne podmire dugovanja.⁸³ To se opet dotaklo malog broja pretplatnika pa u novoj objavi krajem ožujka pišu kako će s 1. travnja obustaviti pretplatu svima koji nisu podmirili prvo tromjesečje.⁸⁴

Pretplata se slabo plaćala i financijska je situacija bila teška pa poruke pretplatnicima opet redovito objavljuju od sredine lipnja. Tako u 24. broju uljudno mole da se pretplata plati, jer će inače početkom III. tromjesečja list zaustaviti⁸⁵; u 25. broju kažu kako neki nisu platili pretplatu ni za prvo tromjesečje pitajući zašto im se takve prepreke prave u tako teškim okolnostima izdavanja novina, a pretplata je mala⁸⁶; u 26. broju, na naslovnoj stranici naglašenim fontom mole da se plati pretplata za prva tri tromjesečja, pišući da ona iznosi tek pola litre vina po tromjesečju »pa je upravo nevjerojatno, da se toliko kuburacije glede predplate ima?«⁸⁷ U 27. broju se vidi koji su razmjeri neplaćanja – osim što još postoje zaostaci čak i za prvo tromjesečje, dugovi na pretplati popeli su se na 4 000 kruna!⁸⁸ Ako uzmemo u obzir da pretplata u to vrijeme iznosi 13 kruna za tromjesečje, ispada da nije plaćeno 307 kvartalnih pretplata.

Ipak, nakon ovog broja pozivi pretplatnicima izostaju u sljedećih nekoliko brojeva. Moguće je da su neki pretplatnici izvršili svoju obavezu, ali izvjesnije da su im na neko vrijeme *disati* dale potpore koju su dobili od Tarandeka (100 kruna)⁸⁹ i oglasi Bjelovarsko-križevačke županije^{90/91}, odnosno Grada Koprivnice⁹². Ali nakon dva broja, opet se obraćaju pretplatnicima s molbom da plate zaostala dugovanja, u brojevima 30⁹³ i 31⁹⁴, da bi u 32. broju, sasvim sigurno očajni i u teškoj financijskoj situaciji, *de facto* moljakali novac od nogometnog kluba Slaven, što je već spomenuto. Zanimljiv pokušaj vidimo u 40. broju. Pišu kako *Preporod*, glasilo starokatolika, nije uspio izaći pa Središnji odbor pokreta za reformu sve važnije vijesti objavljuje u *Demokratu*, zbog čega je nužno da se pristaše pokreta pretplate na

⁸¹ *Demokrat*, broj 40, god. I, 16. studenoga 1919. 2-3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁸² *Demokrat*, broj 7, god. II, 15. veljače 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁸³ *Demokrat*, broj 9, god. II, 15. veljače 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁸⁴ *Demokrat*, broj 13, god. II, 28. ožujka 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁸⁵ *Demokrat*, broj 24, god. II, 13. lipnja 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁸⁶ *Demokrat*, broj 25, god. II, 20. lipnja 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁸⁷ *Demokrat*, broj 26, god. II, 27. lipnja 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁸⁸ *Demokrat*, broj 27, god. II, 4. srpnja 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁸⁹ *Demokrat*, broj 27, god. II, 4. srpnja 1920. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁹⁰ *Demokrat*, broj 28, god. II, 11. srpnja 1920. 4. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁹¹ *Demokrat*, broj 29, god. II, 18. srpnja 1920. 4. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁹² Isto. 3.

⁹³ *Demokrat*, broj 30, god. II, 25. srpnja 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁹⁴ *Demokrat*, broj 31, god. II, 1. kolovoza 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

taj list.⁹⁵ U sljedećem pak broju, objavljuju nešto duži članak u kojem se vidi da neki još uvijek nisu platili ni za prvo tromjesečje.⁹⁶ Pišu kako su sve opomene ostale »glas vapijućeg u pustinji« i kako je sud jedino što im preostaje. Ovdje i sami ističu kako bi odavno propali da ovisi o pretplati, odnosno da nema potpore pojedinaca: »Da još nema plemenitih ljudi, koji priznaju našu borbu, pa nas uslijed toga podpomažu i za list kod raznih zgoda sakupe dobrovoljne prinose, već bi davna našeg lista nestalo.«⁹⁷ Članak ostavlja dojam da je uredništvo dovedeno do ruba. Čak je i samo priznanje da postoje samo zbog pojedinaca, a ne čitatelja koji kupuju i plaćaju novine, u najmanju ruku neuobičajeno, jer se time s jedne strane iskazuje vlastita slabost i/li neuspješnost, a s druge se dužnicima daje do znanja da ih ima mnogo i da se dugovi vuku mjesecima.

. Kad se sve to uzme u obzir, nije toliko začuđujući njihov sljedeći članak, koji se bavi istom temom, iako je neprimjeren. Mjesec je studeni i novine su na izdisaju. Vjerojatno već planiraju novi list, *Podravski glasnik*, svjesni da je ovaj projekt došao kraju i jasno im je da nikad neće naplatiti zaostale pretplate. Tada, nekoliko tjedana nakon posljednjeg članka namijenjenog pretplatnicima, u članku »Iz uredništva«, pišu kako su tih dana slali nekog dječaka da ubere pretplatu. Svuda gdje je došao bio je uljudno primljen i otpravljen, pišu bez ironije. »Iznimku su učinili jedino g. braća Scheyer, koji su dotičnom dečku kazali hodi Ti vrit sa svojim *Demokratom*.«⁹⁸ Nastavljaju kako to nije napad samo na novine već na 220 obrtnika budući da list izdaje obrtnička organizacija te osvetnički, posve neprimjerenom završavaju: »Mi na tu prostotu g. Scheyera ne ćemo odmah uzvraćati, već ga uvjeravamo, da neka bude duboko uvjeren, da ćemo si to dobro upamtiti i za ovu nam nanešenu uvredu kod prve zgrade dostojno mu uzvratiti.«⁹⁹

Umjesto toga, u sljedećem broju objavljuju odgovor braće Josipa i Milana Scheyera, koji su se inače ranije oglašavali u listu, a koji kažu kako nije istina što su napisali i traže ispravak prema zakonu o tisku iz 1875., u kojemu ističu da je Josip Scheyer dječaku rekao: »'idi s Bogom, gospodinu Tomcu smo platili'«¹⁰⁰, za što postoje i svjedoci, a u idućem pak broju pišu kako oni nisu tvrdili da je g. Scheyer dječaku rekao one riječi, već da su doslovno priopćili što im je sam dječak rekao. Nadalje pišu kako oni objavljenim ispravkom smatraju » aferu izravnanom« te kako im preostaje sud, ako ih to ne zadovoljava. Stvar prebacuju na dječaka, jer će na sudu morati dokazati »da dečko istinu govorio nije.«¹⁰¹ No, za braću Scheyer to je izgleda bilo dovoljno, budući da *Demokrat* više ne piše o tome.

To posipanje pepelom ipak ih nije odvratilo od pisanja pretplatnicima do samog kraja izlaženja. Nakon nekoliko tjedana u kojima se nisu doticali te teme, u 50. broju na prvoj stranici pišu kako još ima dosta uglednih prijatelja koji list nisu platili i kako će obustaviti slanje lista onima koji to ne učine do kraja mjeseca te dug utjerati sudskim putem. Pomalo su i komični s ovim obraćanjem, budući da u istom broju, iza kojega će biti objavljena još samo dva, pišu kako su primili potporu za *Demokrat*, uz poklik »živio *Podravski Glasnik*«¹⁰², a sigurno se o pokretanju novih novina moglo čuti i u kuloarima.

Konačno, u 51., preposljednjem broju, pod naslovom »Predplatnici *Demokrata*« pišu, zvučeći umorno od silnog ponavljanja, jednu jedinu rečenicu neurednim platishama: »Posljedni puta se mole, da namire dugujuću predplatu.«¹⁰³

Osim poziva pretplatnicima i čitateljima objavljivanim u samome listu, vrijedan izvor za proučavanje uvjeta u kojima je izlazio je i korespondencija između Pavla Rakoša¹⁰⁴ i urednika Mihovila

⁹⁵ *Demokrat*, broj 40, god. II, 3. listopada 1920. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁹⁶ *Demokrat*, broj 41, god. II, 10. listopada 1920. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁹⁷ Isto.

⁹⁸ *Demokrat*, broj 45, god. II, 28. studenoga 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁹⁹ Isto.

¹⁰⁰ *Demokrat*, broj 46, god. II, 14. studenoga 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

¹⁰¹ Isto.

¹⁰² *Demokrat*, broj 50, god. II, 12. prosinca 1920.1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

¹⁰³ *Demokrat*, broj 51, god. II, 19. prosinca 1920.3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

¹⁰⁴ Pavao Rakoš, prevoditelj, književnik (najpoznatiji pseudonim mu je Selim Rakošev), činovnik gradskog redarstva u Osijeku, rodio se u Srijemskim Karlovcima 9. siječnja 1877. godine u seljačkoj obitelji Matije i Julke Ra-

Tomca, odnosno pisma potonjeg poslana Rakošu, piscu i prevoditelju, koji je bio jedan od najvažnijih Vošickijevih suradnika, ali isto tako i jedan od najaktivnijih suradnika *Demokrata*, kao prevoditelj objavljenih priča, ali i kao autor članaka. Već u prvom pismu, poslanom 9. ožujka 1919., Tomac mu uvodno piše da je Vošicki bio nekoliko dana odsutan ali da se vratio i predao mu članke koji su stigli (opet na Vošickijevu adresu), a zatim piše: »Mi se borimo sa silnim poteškoćama, jer želimo led probiti i naše glasilo kao stalno uzdržati. Treba rada, treba volje, treba ljudi, treba novaca! – Sve se to u današnjoj eri teško nađe, – nu ja neću da zdvajam već sigurno stupam napred dok neće sudba reći – stoj! – tu je cilj tvoj.«¹⁰⁵ Posebno je vrijedno datumski drugo po redu sačuvano pismo. U njemu glavni urednik piše o nakladi novina, nešto više od dva mjeseca nakon početka izlaženja. Kaže da točan broj pretplatnika ne može utvrditi dok ne počne drugo tromjesečje, ali isto tako i da su isključili 165 pretplatnika jer nisu podmirili prvo tromjesečje!¹⁰⁶ Ukoliko je istina što piše Tomac, onda zapravo imponira odlučnost vlasnika koji su nakon tek dva mjeseca otkazali 16,5 posto od ukupnog broja mogućih kupaca, napose što je riječ o pretplatnicima. Ipak, možda ovo treba uzeti s rezervom, ako se u obzir uzmu sve molbe objavljene u novinama, ali i Tomčeve riječi u istom pismu u kojemu kaže da će mu nakon isteka tromjesečja, pošto saznaju točan broj pretplatnika, pisati i glede honorara, prema čemu su mu honorar očito vezivali uz uspjeh novina kod čitatelja (kao i *Vienac* sa Šenoom, op.a.), pogotovo što kasnije dodaje da mu šalje članke, a da će se već sporazumjeti glede honorara.¹⁰⁷

U svibnju je održana odborska sjednica *Demokrata* na temu financijskog poslovanja i ustanovljen je (kako dan nakon sjednice, devetog, Tomac piše Rakošu) deficit od 700 kruna.¹⁰⁸ Preračunato u primjerke, da bi bili na nuli, morali su prodati dodatnih 2 333 primjerka, a s obzirom da im je naklada 1 000 primjeraka, za *pozitivnu nulu* naklada (i prodaja) morali bi im rasti 133 posto (uz uvjet da su prodali svih 1 000 primjeraka, ako nisu, broj se nešto smanjuje). Ili, naravno, poviciti cijenu, na što se i odlučuju te je podižu na već spomenutih 40 filira.¹⁰⁹ Tomac nadalje piše da mu šalje dodatnih 50 kruna jer je odlučeno da za tromjesečje dobije honorar od 150 kruna, te ga moli da radi uštede na trošku pošte, šalje više članaka odjednom.¹¹⁰

Pronaći pretplatnike bilo je teško na tako malom području kao što je Podravina onog vremena, što Tomac svjedoči pišući kako skupljaju nove pretplatnike, ali kako u svako mjesto mora ići osobno, inače

---

koš. Pučku školu i gimnaziju završava u rodnom mjestu. Nakon gimnazije završio je učiteljski tečaj u Đakovu i višu gospodarsku školu u Križevcima. Nakon školovanja neko vrijeme bio je učitelj u selu Neštinu (kotar Ilok), odakle je prešao u službu činovnika gradskog redarstva pri gradskom poglavarstvu u Osijeku, 1923. godine bio je čak predsjednik gradske policije. Od mladosti se bavi književnošću. Ljubav prema »piskaranju« – kako je njegov rad nazivao otac Matija – zahvaljuje prije svega intelektualnoj sredini svog djetinjstva i školovanja u Karlovcima, a ljubav prema slobodi (kako tvrdi: Radićevac i opozicionist) naslijedio je, po vlastitom priznanju, od oca. Prvi njegov prijevod Čehovljevog Nedela objavljen je 1897. godine u Brankovom kolu u Srijemskim Karlovcima, ali je aktivno surađivao gotovo u svim značajnim hrvatskim novinama i časopisima (*Hrvatski dnevnik*, Sarajevo; *Pobratim*, Zagreb; *Dom i svijet*, Zagreb; *Prosvjeta*, Zagreb; *Danica*, Zagreb; *Jadranska vila*, Omiš; *Književni prilog*, Osijek, itd.). Pisao je pjesme, pripovjetke, »crtice«, ali i novinske članke o aktualnim društvenim i književnim pitanjima. Najpoznatiji su mu ipak prijevodi (prema njegovom podatku objavio ih je oko 1700), kojima je stekao velike zasluge u promoviranju i upoznavanju domaćeg čitateljstva s ruskom, poljskom, češkom i slovačkom književnošću. Za svoj prevodilački rad primio je i nagradu čeških vlasti. (http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_14665, 30. 4. 2018.). Dušan Karpatský pak na pitanje tko su najzaslužniji hrvatski bohemi u odgovoru prvo navodi Rakoševo ime, zajedno s Ljudevitom Jonkeom i Nikolom Kršićem. (<http://www.booksa.hr/vijesti/sve/ima-neka-tajna-veza-kor%C3%A1b-kor%C3%A1lov%C3%9A>, 30. travnja 2018. 20:15.)

¹⁰⁵ Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Pismo Mihovila Tomca Pavlu Rakošu od 9. ožujka 1919.

¹⁰⁶ Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Pismo Mihovila Tomca Pavlu Rakošu od 31. travnja 1919.

¹⁰⁷ Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Pismo Mihovila Tomca Pavlu Rakošu od 31. travnja 1919.

¹⁰⁸ Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Pismo Mihovila Tomca Pavlu Rakošu od 9. svibnja 1919.

¹⁰⁹ Isto.

¹¹⁰ Isto.

od svega nema ništa¹¹¹ pa čak predlaže Rakošu da potraži pretplatnike u Osijeku i da bi u tu svrhu mogao pisati o tamošnjim prilikama.^{112/113}

Unatoč početnoj Rakoševoj inicijativi da vijestima pokrije područje Osijeka to nije zaživjelo i list nije izašao iz koprivničkog, odnosno podravskog okvira. Tjednik je funkcionirao na tržišnim principima, financirajući se kroz prodaju, oglase i prikupljanje priloga, što je posebno zanimljiv izvor financiranja, i u današnje vrijeme nezamisliv. To govori koliko je veza medija i ljudi nekad bila drugačija, i kako je društvo funkcioniralo na drugačijim principima, prepoznajući i financirajući javno dobro, što se danas očekuje od države i lokalne samouprave.

Kao što se vidi, veći problem od pronalazjenja pretplatnika bilo je njihovo izvršavanje preuzetih obaveza, što je vlasnicima stvaralo velike probleme u financiranju lista.

Drugi problem bio je mali broj čitatelja uslijed čega su pokušavali pokrivati šire područje (kao, primjerice, Slavoniju preko Pavla Rakoša), ali u tome nisu imali naročitog uspjeha.

Uzimajući u obzir činjenicu da je Koprivnica u to doba malen grad, još uvijek izraženo ruralnog karaktera, da su primanja niska, a troškovi u poslijeratnom razdoblju rastu u nebesa, uslijed čega je uvedena i aprovizacija, dvije godine koliko je list izlazio relativno je dugo razdoblje, a novine *Demokrat* ostaju važna činjenica u razvoju koprivničkog i podravskog novinarstva i po pitanju financiranja.

ZAKLJUČAK

Demokrat je pokrenut po završetku Prvog svjetskog rata, u turbulentim političkim vremenima i teškim gospodarskim uvjetima. Bez političke stranke iza sebe zavisio je od tržišta, a financirati se od prodaje, oglasa i donacija u gradu od svega 8 000 stanovnika, s velikim brojem nepismenih, iznimno je teško i u tom svjetlu gotovo dvije godine izlaženja treba promatrati kao uspjeh. (U većem Varaždinu nestranački je *Varaždinac* trinaest godina ranije izdržao manje od jedne godine.) Mali je broj listova koji su prije njega izlazili u gradu, napose u odnosu prema obližnjim gradovima slične veličine Bjelovaru i Varaždinu, a prve su koprivničke novine pokrenute sa zakašnjenjem i u odnosu na Virje, Viroviticu i Čakovec. Već i to dovoljno govori o problemima s kojima se izdavanje lista povezuje. Analiza poslovanja pokazuje da je list bio teško financijski održiv, odnosno da nije bio financijski samodostatan. Ako je naklada od 1 000 primjeraka i točna, kao što tvrdi Mihovil Tomac, pitanje neplaćanja vidljivo je kako iz riječi samog glavnog urednika, tako još više i iz molbi koje se opetovano ponavljaju, očito prilično neuspješno. Polemika koja se pojavljuje s braćom Scheyer sama po sebi govori da su bili u teškoj financijskoj situaciji i da im je pitanje naplate bilo izuzetno važno.

S druge strane, kod određenog broja građana vlada osjećaj zajedništva s novinama, entuzijazam koji je danas teško zamisliv, pa pomažu list donacijama, koje se skupljaju u najrazličitijim prilikama. Iako se ne može sa sigurnošću tvrditi te su donacije najizglednije dobrim dijelom vezane uz simpatiziranje pokreta za reformu Crkve, kojima je stalo da se o pokretu piše kako bi se pomoglo ostvarivanje njegovih ciljeva, a upravo je ta tema, uz odnos prema H(P)SS-u najvažnija tijekom čitavog razdoblja izlaženja i uvelike određuje list.

Pritom treba istaknuti da je *Demokrat* ugašen, ali da najavljuju izlaženje novog lista, što znači da vjeruju da s drugim pristupom mogu i dalje djelovati. Drugim riječima, uredništvo kao da je postalo svjesno da je nastao jaz između onoga što su propagirali u prvom broju i sadržaja koji su objavili kroz

¹¹¹ Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Pismo Mihovila Tomca Pavlu Rakošu od 31. travnja 1919.

¹¹² Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2. Pismo Mihovila Tomca Pavlu Rakošu od 9. svibnja 1919.

¹¹³ Rakoš se u početku aktivira po tom pitanju pa tako u 18. broju, objavljenom 15. lipnja 1919. donosi članak »Vijesti iz Osijeka«, zapravo kolumnu u kojoj piše o nekim aktualnim tamošnjim temama, poput boljševizma, nedostatku gradskog fizika, protekcionističkom popunjavanju činovničkih radnih mjesta, visokoj cijeni tramvajske karte, nerazumijevanju novonastalih političkih okolnosti od strane Nijemaca i Mađara i o tome kao ni nakon četvrt stoljeća postojanja Hrvatska čitaonica nije dobila svoj prostor. (*Demokrat*, broj 18, god. I, 15. lipnja 1919. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.)

te dvije godine, gubeći neutralnost čime su sličniji političkim nego informativnim listovima koji se u Hrvatskoj razvijaju od 1907. godine, kad su pokrenute zagrebačke *Novosti*.

U uvodniku prvog broja, poučeni iskustvom ranijepokrenutih listova, ističu da su ovi prestali brzo izlaziti pitajući se treba li krivnju svaliti na nemarno izvršavanje pretplate, sa zaključkom da je javno mnijenje krivnju pripisalo izdavačima, odnosno urednicima, iz razloga što su objavljivali članke koji su bili osobne prirode, dotičući se i osobnog života političkih protivnika, čak to nazivajući i »novinskim klanjem«. Nažalost, dobrim dijelom kao da su pisali o sebi. Odnos s gradonačelnikom Kraljićem, koji je uz već spomenuti reformni pokret pokret nižeg klera katoličke crkve (kojem su u jednom trenu i (polu)službeno glasilo) dominantna tema, nerijetko prelazi u osobne napade, gubeći objektivnost potrebnu novinskom tekstu, što je sigurno odbijalo dio čitatelja.

Pokretanje Demokrata vrijedan je pokušaj objavljivanja nestranačkog lista u postratnom razdoblju i početak nove faze u razvoju koprivničkog novinstva, čiji su izvori financiranja kao i problemi s financiranjem, većim dijelom dio opće društvene i ekonomske situacije i navika kupaca, ali dijelom i rezultat uredničke politike i pozicioniranja lista prilikom izbora, odnosno priče sa starokatoličkim pokretom.

LITERATURA

1. Anić, Božica. 2011. Koprivničke novine u Zavičajnoj zbirci Muzeja grada Koprivnice (II). U *Podravski zbornik 2011*. 273-279.
2. Brešić, Vinko. 2005. *Čitanje časopisa*. Matica hrvatska. Zagreb.
3. Brešić, Vinko. 2015. *Hrvatska književnost 19. stoljeća*. Alfa. Zagreb.
4. Brešić, Vinko. 2014. *Praksa i teorija književnih časopisa*. Sveučilište u Zagrebu. Filozofski fakultet. Zagreb.
5. Feletar, Dragutin. 1978. *Iz povijesti koprivničkog tiskarstva*. OOUR Koprivnička tiskara. Koprivnica.
6. Feletar, Dragutin. 1973. *Podravina. Prinos poznavanju gospodarskog razvoja sjeverozapadne Hrvatske*. Podravka. Koprivnica.
7. Gostl, Igor i dr. 1997. *Almanah hrvatskoga tiskarstva, nakladništva, novinstva, bibliotekarstva i knjižarstva s adresarom*. Horizont press d.o.o. i Kratis. Zagreb.
8. <http://www.books.hr/vijesti/sve/ima-neka-tajna-veza-kor%C3%A1b-kor%C3%A1lov%C3%BD> (pristupljeno 30.travnja 2018. 21:15).
9. Krčmar, Stjepan. 1981. Tiskare i izdavačka djelatnost u Virju. U: *Virje na razmeđu stoljeća* (ur. Berta, Martin i dr.). zavičajni muzej Virje. Virje. 43-57.
10. Krušelj, Željko. 2001. *U žrvnju državnog terora i ustaškog terorizma*. Hrvatski zemljopis – Naklada Dr. Feletar. Koprivnica.
11. Matičević, Ivica. 2010. *Iz povijesti hrvatskoga knjižarstva i nakladništva*. Ex libris. Zagreb.
12. Najbar-Agičić, Magdalena. 2015. *Povijest novinarstva. Kratki pregled*. Ibis grafika. Sveučilište Sjever. Zagreb-Koprivnica.
13. Novak, Božidar. 2005. *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*. Golden marketing-Tehnička knjiga. Zagreb.
14. Renić, Zorka i Gatalica Tina. 2016. *Pregled bjelovarskog tiskarstva do 1940. Bibliografija*. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb-Bjelovar.
15. Stipčević, Aleksandar. 2006. *Povijest knjige*. Matica hrvatska. Zagreb.
16. Stipčević, Aleksandar. 2008. *Socijalna povijest knjige u Hrvata. Knjiga III. od početka hrvatskoga narodnog preporoda (1835.) do danas*. Školska knjiga. Zagreb.
17. Šadek, Vladimir. 2009. *Političke stranke u Podravini 1918.-1941*. Meridijani. Koprivnica.
18. Šubic Kovačević, Ivana. 2016. Prisutnost žena u zagrebačkom političkom tisku od 1920. do 1927. *Politička misao*, god 53, broj 1,103-128.
19. Šubic Kovačević, Ivana. 2016a. Kontrola i zabrana oporbenog zagrebačkog tiska 1921.-1929. *Radovi-Zavod za hrvatsku povijest*, Vol. 48, 329-351.
20. Tkalec, Gordana i Krušelj, Željko. 2019. *Uredništvo. Koncepti uređivanja u predigitalno i digitalno doba*. Centar za digitalno nakladništvo, Sveučilište Sjever. Koprivnica.

IZVORNA GRAĐA

1. Pismo Mihovila Tomca Pavlu Rakošu, nedatirano, Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
2. Pismo Mihovila Tomca Pavlu Rakošu od 9. ožujka 1919., Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
3. Pismo Mihovila Tomca Pavlu Rakošu od 31. travnja 1919., Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
4. Pismo Mihovila Tomca Pavlu Rakošu od 9. svibnja 1919., Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
5. Pismo Mihovila Tomca Pavlu Rakošu od 24. lipnja 1919., Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
6. Pismo Mihovila Tomca Pavlu Rakošu od 5. listopada 1919., Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
7. Pismo Vinka Vošickog Pavlu Rakošu od 8. veljače 1917., Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.

IZVORI

1. *Demokrat*, broj 1, god. I, 16. veljače 1919. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
2. *Demokrat*, broj 2, god. I, 23. veljače 1919. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
3. *Demokrat*, broj 3, god. I, 2. ožujka 1919. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
4. *Demokrat*, broj 4, god. I, 9. ožujka 1919. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
5. *Demokrat*, broj 5, god. I, 16. ožujka 1919. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
6. *Demokrat*, broj 6, god. I, 23. ožujka 1919. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
7. *Demokrat*, broj 7, god. I, 30. ožujka 1919. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
8. *Demokrat, Prilog 7. broju Demokrata*, broj 7, god. I, 30. ožujka 1919. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
9. *Demokrat*, broj 8, god. I, 6. travnja 1919. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
10. *Demokrat*, broj 10, god. I, 20. travnja 1919. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
11. *Demokrat*, broj 11, god. I, 27. travnja 1919. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
12. *Demokrat*, broj 12, god. I, 4. svibnja 1919. Arhiv Muzeja grada Koprivnice.
13. *Demokrat*, broj 13, god. I, 11. svibnja 1919. 4. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
14. *Demokrat*, broj 14, god. I, 18. svibnja 1919. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
15. *Demokrat*, broj 15, god. I, 25. svibnja 1919. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
16. *Demokrat*, broj 16, god. I, 1. lipnja 1919. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
17. *Demokrat*, broj 17, god. I, 8. lipnja 1919. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
18. *Demokrat*, broj 18, god. I, 15. lipnja 1919. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
19. *Demokrat*, broj 19, god. I, 22. lipnja 1919. 1-2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
20. *Demokrat*, broj 20, god. I, 29. lipnja 1919. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
21. *Demokrat*, broj 22, god. I, 13. srpnja 1919. 4. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
22. *Demokrat*, broj 26, god. I, 10. kolovoza 1919. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
23. *Demokrat*, broj 28, god. I, 24. kolovoza 1919. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
24. *Demokrat*, broj 29, god. I, 31. kolovoza 1919. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
25. *Demokrat*, broj 30, god. I, 7. rujna 1919. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
26. *Demokrat*, broj 31, god. I, 14. rujna 1919. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
27. *Demokrat*, broj 33, god. I, 28. rujna 1919. 3. Arhiv Muzeja grada Koprivnice.
28. *Demokrat*, broj 34, god. I, 5. listopada 1919. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
29. *Demokrat*, broj 35, god. I, 12. listopada 1919. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
30. *Demokrat*, broj 36, god. I, 19. listopada 1919. 4. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
31. *Demokrat*, broj 37, god. I, 26. listopada 1919. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
32. *Demokrat*, broj 40, god. I, 16. studenoga 1919. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

33. *Demokrat*, broj 42, god. I, 30. studenoga 1919. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
34. *Demokrat*, broj 44, god. I, 14. prosinca 1919. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
35. *Demokrat*, broj 46, god. I, 25. prosinca 1919. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
36. *Demokrat*, broj 1, god. II, 4. siječnja 1920. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
37. *Demokrat*, broj 2, god. II, 11. siječnja 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
38. *Demokrat*, broj 3, god. II, 18. siječnja 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
39. *Demokrat*, broj 4, god. II, *Prilog Demokratu*, 25. siječnja 1920. 5. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
40. *Demokrat*, broj 5, god. II, 1. veljače 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
41. *Demokrat*, broj 6, god. II, 8. veljače 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
42. *Demokrat*, broj 7, god. II, 15. veljače 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
43. *Demokrat*, broj 8, god. II, 22. veljače 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
44. *Demokrat*, broj 9, god. II, 29. veljače 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
45. *Demokrat*, broj 10, god. II, 7. ožujka 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
46. *Demokrat*, broj 11, god. II, 14. ožujka 1920. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
47. *Demokrat*, broj 12, god. II, 21. ožujka 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
48. *Demokrat*, broj 13, god. II, 28. ožujka 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
49. *Demokrat*, broj 14, god. II, 4. travnja 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
50. *Demokrat*, broj 15, god. II, 11. travnja 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
51. *Demokrat*, broj 16, god. II, 18. travnja 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
52. *Demokrat*, broj 17, god. II, 25. travnja 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
53. *Demokrat*, broj 18, god. II, 2. svibnja 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
54. *Demokrat*, broj 19, god. II, 9. svibnja 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
55. *Demokrat*, broj 20, god. II, 16. svibnja 1920. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
56. *Demokrat*, broj 21, god. II, 23. svibnja 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
57. *Demokrat*, broj 22, god. II, 30. svibnja 1920. 1-2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
58. *Demokrat*, broj 23, god. II, 6. lipnja 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
59. *Demokrat*, broj 24, god. II, 13. lipnja 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
60. *Demokrat*, broj 25, god. II, 20. lipnja 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
61. *Demokrat*, broj 26, god. II, 27. lipnja 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
62. *Demokrat*, broj 27, god. II, 4. srpnja 1920. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
63. *Demokrat*, broj 28, god. II, 11. srpnja 1920. 4. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
64. *Demokrat*, broj 29, god. II, 18. srpnja 1920. 4. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
65. *Demokrat*, broj 30, god. II, 25. srpnja 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
66. *Demokrat*, broj 31, god. II, 1. kolovoza 1920. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
67. *Demokrat*, broj 32, god. II, 8. kolovoza 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
68. *Demokrat*, broj 33, god. II, 15. kolovoza 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
69. *Demokrat*, broj 34, god. II, 22. kolovoza 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
70. *Demokrat*, broj 35, god. II, 29. kolovoza 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
71. *Demokrat*, broj 36, god. II, 5. rujna 1920. 2-3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
72. *Demokrat*, broj 37, god. II, 12. rujna 1920. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
73. *Demokrat*, broj 38, god. II, 19. rujna 1920. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
74. *Demokrat*, broj 39, god. II, 26. rujna 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
75. *Demokrat*, broj 40, god. II, 3. listopada 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
76. *Demokrat*, broj 41, god. II, 10. listopada 1920. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
77. *Demokrat*, broj 43, god. II, 24. listopada 1920. 2-3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
78. *Demokrat*, broj 44, god. II, 31. listopada 1920. 2-3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
79. *Demokrat*, broj 45, god. II, 7. studenoga 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
80. *Demokrat*, broj 46, god. II, 14. studenoga 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

81. *Demokrat*, broj 47, god. II, 21. studenoga 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
82. *Demokrat*, broj 48, god. II, 28. studenoga 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
83. *Demokrat*, broj 49, god. II, 5. prosinca 1920. 2-3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
84. *Demokrat*, broj 50, god. II, 12. prosinca 1920. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
85. *Demokrat*, broj 51, god. II, 19. prosinca 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
86. *Domaće ognjište*, broj 1, god. I, 20. studenoga 1926. Arhiv Muzeja grada Koprivnice.
87. *Podravska hrvatska straža*, broj 6, god. III, 10. veljače 1912. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

SUMMARY

The launch and publication of the Koprivnica weekly magazine *Demokrat* in 1919 is of great importance for the city and marks a turning point in comprehension of the functioning of newspapers. Namely, although the founding of *Novosti* as early as 1907 is marked as appearance of newspapers of an informative nature that did not serve the purpose of being a journal of certain political options, in Koprivnica this happened only in 1919 when the local organization of the Association of Croatian Craftsmen started the weekly magazine *Demokrat*. Since this was a city with just over 8,000 inhabitants at the time and a large number of illiterates, and with reference to the fact that it was still a rural area and that there was no political party behind the newspaper, the issue of financing the paper was crucial for its survival. The paper presents the financing models of the weekly magazine and the ways in which the publisher tried to achieve greater financial stability of the paper.